

УДК [351.74(=161.1):316.3(477.83–25)]“1914/1915”

*Микола ЛИТВИН***РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА СОЦІУМ
ЛЬВОВА У 1914–1915 РОКАХ**

Проаналізовано соціально-економічне становище Львова у роки Першої світової війни, реконструйовано етнокультурне життя та побут українців, поляків, євреїв та німців міста в період функціонування російської військової адміністрації.

Ключові слова: Львів, Перша світова війна, російська військова адміністрація, культура, побут.

Велика війна 1914–1918 рр. була не лише зіткненням збройних сил, але й конфліктом фінансово-господарських інтересів, боротьбою імперій за нові території¹. Не стала винятком й півавстрійська Галичина, що тривалий час була в геополітичному полі царської Росії, яка прагнула скористатися багатими ресурсами цього карпатського краю й здійснити воєнний похід на Балкани, встановлення контролю над чорноморськими протоками Босфор і Дарданелли². Зрозуміло, що тяготи війни, “Галицької руїни” лягли не лише на військових, але й на цивільне населення краю³. Російський політикум активно пропагував тезу про “збирання землі Руської”, історичну єдність народу Галичини з Великою Руссю, а також про “виправлення кордонів”, необхідність визволення галицьких русинів із австрійського ярма, відновлення великої Росії, боротьби з “мазепинством” та німецькою інтригою в “австрійській Македонії”⁴. Зрештою, ще 1908 року (після проведення у Празі неославістського з’їзду, який актуалізував конфлікт інтересів монархій Романових і Габсбургів, анексії Боснії і Герцоговини, в урядових колах Росії почали домінувати прихильники радикального вирішення “мазепинської загрози”, до яких належали військовий міністр В. Сухомлинов і міністр закордонних справ Росії С. Сазонов. Каталізатором експансійних дій влади праві депутати Державної

¹ Говард М. Війна в європейській історії / М. Говард. – Київ, 2000. – С. 129–130.

² Полещук Т. Історія Росії XIX – поч. XX століття / Т. Полещук. – Львів, 2008. – С. 360–364.

³ Сфремов С. До історії “Галицької руїни” 1914–1915 рр. (в жандармському освітленні) / С. Сфремов // Україна; [ред. М. Грушевський]. – Київ, 1924. – Кн. 4. – С. 127–144.

⁴ Гумецкий И. Значение русского Прикарпатья для России / И. Гумецкий. – Санкт-Петербург, 1904. – С. 4–25; Бобринский В. Возвращение в лоно Православной церкви униатов Червоной Руси и гонение наших со стороны поляков / В. Бобринский. – Минск, 1912. – С. 3–15; Бахтурина А. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Бахтурина. – Москва, 2000. – С. 47–69, 84; Савченко В. Восточная Галиция в 1914–1915 гг. (этносоциальные особенности и проблема воссоединения к России) / В. Савченко // Вопросы истории. – 1996. – № 11–12. – С. 95–106.

Думи, серед них граф В. Бобринський, який 10 квітня 1912 р. в англійській газеті “Times” гостро розкритикував етноконфесійну політику Габсбургів у Галичині⁵.

Як відомо, територія Галичини була захоплена російськими арміями Південно-Західного фронту, в основному, під час Галицької битви (18 серпня – 21 вересня 1914 р.), в ході якої було розгромлено австрійські частини під Львовом і Городком, а згодом взято Перемиську фортецю⁶. У ті дні львів'яни із зацікавленням та острахом спостерігали за російськими солдатами, в колонах яких були не лише змордовані коні, але й воли і корови, брязкали великі самовари. Викликало здивування те, що багато із цих вояків розмітали з місцевих книгарень твори Шевченка, зокрема “Кобзар” (репринтне видання 1914 р.), який був заборонений в Росії. Захоплену територію нова російська адміністрація та російськомовна періодика називали “Галицька Русь”, “Червона Русь”, “Юго-Запад великой Руси”, “Восточно-европейский Эльзас и Лотарингия”. Українська мова новою російською владою не застосовувалася, її нерідко називали “поднаречием русского языка” “жаргоном”, “мовою мазепинців”⁷. Як відомо, більшість російських чиновників і політиків, визнаючи історико-культурну особливість українців, вважала їх територіальною групою “русских” (так само як шваби чи баварці серед німців, венеційці чи неаполітанці серед італійців, провансальці чи гасконці серед французів).

Воєнним генерал-губернатором Галичини на початку вересня призначено полковника С. Шереметьєва, який дозволив тимчасове функціонування Ради міста. Щоправда, у середині вересня створено уряд воєнного генерал-губернатора, який очолив 51-річний генерал-лейтенант Г. Бобринський, родина якого спеціалізувалася на цукроварінні на Великій Україні (1919 р. емігрував до Франції, де 1928 р. помер). Новий керівник розпустив Раду міста, а її президія на чолі з віце-президентом Т. Рутовським продовжувала діяти на правах громадської добродійної інституції. Генерал-губернаторство ділилося на чотири губернії – Львівську, Галицьку (згодом Тернопільська), Перемиську і Чернівецьку. Безпосередньо Львовом керував градоначальник – спершу генерал-майор Ейхе, а з 5 жовтня – ласий на хабарі полковник Олексій Скаллон, що до війни був полицмейстером у Києві та Мінську⁸. Довоєнний президент міста Й. Нейман виїхав із родиною до Відня.

Вже в перші місяці нова влада ухвалила низку розпоряджень: про вивішування російських прапорів на всіх урядових будинках, здачу особистої зброї до Ратуші, переведення на російський час (на годину вперед) годинників, про монополію на продаж алкоголю⁹. Судочинство допускалося російською мовою і місцевими “піднаріччями”,

⁵ Див.: *Передерко В.* Західноукраїнські землі в зовнішній політиці Російської імперії (1900–1914 рр.) / В. Передерко. – Івано-Франківськ, 2004. – 157 с.

⁶ *Bator J.* Wojna Galicyjska. Działania armii Austro-Węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914–1915 / J. Bator. – Kraków, 2008. – S. 35–249; *Крицький П.* Взяття Львова / П. Крицький. – Москва, 1914. – С. 2–16; Разгром австрийской армии и взятие Львова в Галиции. – Москва, 1914. – 30 с.

⁷ *Бахтуріна А.* Политика Российской империи... – С. 88–89, 92, 94.

⁸ *Петровіч І.* (Крип'якевич І.). Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915 / І. Петровіч. – Львів, 1915. – С. 13; Велика війна 1914–1918 рр. і Україна / [відп. ред. О. Реєнт]. – Київ, 2013. – С. 248–300.

⁹ Див.: *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa 1914–1915.* – Lwów, 1915. – 51 s.; *Janusz B.* Dokumenty urzędowe okupacji Lwowa z lat 1914/15 / B. Janusz. – Lwów, 1916. – 60 s.

тобто українською і польською мовами. Вулицям галицьких міст розпочато надання нових назв – Пушкіна, Гоголя, Лермонтова, Тургенєва та ін. Новостворена жандармерія намагалася виявити вогнище ворожого опору, пильнувала за діяльністю українських та польських партій, більшість керівників яких перебралися до Відня. Там же діяла міжпартійна Головна Українська Рада і позапартійний Союз визволення України, до якого ввійшли не лише галицькі політики, але й наддніпрянські політемігранти¹⁰.

Влада прагнула націоналізувати великі підприємства. Особливу увагу приділено нафтовидобутку у Дрогобичі та околицях (60 рафінерій, з них 16 великих), який був підконтрольний іноземному капіталу – німецькому, французькому, англійському. Планувалося ввозити до Росії десятки мільйонів пудів галицької нафти, яка була значно якіснішою і знаходилася ближче, ніж бакинська¹¹.

Оскільки довкола Львова були понівечені земельні угіддя, знищені селянські і фільваркові господарства, це спричинило голод у галицьких містах. Задля припинення можливих голодових заворушень і соціальних вибухів 15 вересня 1914 р. за участю російської влади створено “Головний крайовий благочинний комітет”, який координував розподіл продуктів серед голодуючих. У місті відкрито 83 їдальні для бідноти. Населенню видавалися талони на продукти білого, жовтого, зеленого, цегляного і червоного кольору відповідно до кількості осіб у родині. На білий талон щомісяця можна було отримати 8 кг борошна, 2 кг каші, 2 кг цукру, 1 кг солі, 8 склянок кави, а на червоний – 16 кг борошна, 6 кг каші, 4 кг цукру, 3 кг солі, 12 склянок кави. Восени у Львові відкрито тринадцять безкоштовних їдалень, а в січні 1915 р. – 67, де щоденно харчувалося 44 тис. осіб. Допомога голодуючим надходила не лише від влади, але й громадських допомогових комітетів з Києва, Харкова, Одеси¹². Зважаючи на малозабезпеченість селян землею, влада розробляла плани переселення галицької бідноти до Сибіру¹³. Голод і холод спричинили інфекційні хвороби (черевний тир, віспа); високим був рівень венеричних захворювань серед війська. У зв’язку з цим влада передала під шпиталі та казарми декілька монастирів.

Реорганізовувалася за російським зразком система освіти. Відкриття закритих середніх і вищих навчальних закладів дозволялося лише за особистим наказом Генерал-губернатора. Російською мовою мала викладатися історія та географія; польська мова викладалася за російськими підручниками. Планувалося відкрити в Галичині 25 міських і 25 земських гімназій, 70 вищих народних шкіл, 10 вчительських семінарій і 2 педінститути. Початкова освіта мала стати обов’язковою. Для галицьких вчителів відкрито вчительські курси не лише у Петрограді та Києві, але у Львові, Тернополі, Жовкві, Бродах, Станиславові, які субсидювали міністерство народної освіти Росії і Петербурзька міська дума¹⁴. Гострі дискусії і негоції міщан викликала ідея російської влади перенести Львівський університет до Варшави.

¹⁰ Мазур О. Перша світова війна / О. Мазур, І. Патер // Історія Львова. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 492–536; Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / І. Патер. – Львів, 2000. – С. 163–166.

¹¹ Бахтуріна А. Політика Російської імперії... – С. 47; Петрович І. (Крип’якевич І.). Галичина під час російської окупації... – С. 41–43.

¹² Пілінкевич А. Львів в умовах російської окупації (1914–1915) / А. Пілінкевич // Галицька брама. – 2007. – № 7–8. – С. 23.

¹³ Львовський вестник. – 1914. – 14 марта.

¹⁴ Бахтуріна А. Політика Російської імперії... – С. 94–95.

Влада намагалася взяти під свій контроль фінансово-господарські структури. Започатковано відкриття філій російських банків, зокрема “Русско-Азиатского банка”, які мали монополізувати торгово-грошові операції в Галичині. Однак російській владі так і не вдалося стримати інфляцію. У регіоні процвітала спекуляція. Австрійські гроші скуповувалися по дешевих цінах і вивозилися до Австрії, а російські рублі нелегально потрапляли до Галичини. Населення не сприймало примусовий курс рубля, згідно з яким одна австрійська крона обмінювалася на тридцять копійок. Особливо не вистачало дрібної валюти, у зв’язку з цим випущено однокоронні бони. Все це різко підняло роздрібні ціни на базарах.

Жорсткому контролю піддавалися виробники сільськогосподарської продукції. Її вивозу перешкоджала несумісність австрійських і російських залізниць, мілководність Дністра, який довоєнна австрійська влада планувала з’єднати каналом із Сяном, що впадав у Балтійське море. Тому нерідко галицькі товари відправлялися до Києва і далі в Росію возами. Особливо привабливими для російської влади були вироблені у краї спирт, горілчані вироби, пресовані дріжджі, пиво, тютюнові вироби, сірники, нафта, на які накладалося мито як на закордонні товари¹⁵. Крім нафти, російська адміністрація намагалася організувати біля Рави-Руської видобуток бурого вугілля, яким мали опалювати помешкання.

Прихід російської військової адміністрації активізував місцеві старі та нові москвофільські структури – товариство ім. Качковського “Русский народный совет”, “Русский торговый дом”, “Русский приют”, “Общество русских дам”, “Русское издательское общество”, “Львовская самопомощь”. Галицьким москвофільським організаціям надавав допомогу “Карпато-русский освободительный комитет” (створений 11 серпня 1914 р. у Києві) і “Галицко-русское общество”. Як відомо, Товариство ім. Качковського та інші москвофільські структури Галичини ще перед світовою війною отримували від Міністерства внутрішніх справ Росії щороку близько 30 тис. рублів і Міністерства фінансів Росії близько 20 тис. рублів; окремо від приватних товариств ще 10–12 тис. рублів¹⁶. Чи не тому навесні 1915 р. галицькі москвофіли на чолі з адвокатом В. Дудикевичем із великим ентузіазмом зустрічали царя Миколу II у Львові, Самборі, Перемишлі, Бродях.

Пропагандистським рупором нової військової адміністрації стали російськомовні газети “Львовский вестник”, “Голос народа”, “Львовское военное дело”, “Прикарпатская Русь”, “Армейский вестник”, “Военное слово”. Всупереч українцям російськомовна періодика нерідко друкувалася в українських друкарнях – Наукового товариства імені Шевченка та “Діла”. Водночас призупинено видання українських часописів, розпочато обшуки в українських громадських товариствах, музеях, кооперативах. Це спричинило потік більше ста тисяч біженців до Росії – зокрема Ростовської, Подільської, Волинської губерній, Києва. З’явилися сотні добровільних і недобровільних закладників із числа українців, поляків та євреїв – банкірів, міських голів, промисловців, торговельників, лікарів, педагогів, рестораторів, архівістів, музейників, яких відправляли на схід. Щоправда, за 2 тис. рублів можна було неофіційно викупитися від цієї акції.

¹⁵ *Петрович І.* (Крип’якевич І.). Галичина під час російської окупації... – С. 44–48.

¹⁶ *Бахтуріна А.* Политика Российской империи... – С. 47–54.

З інформаційно-пропагандистською метою російська влада міста планувала влаштувати у Москві мистецьку виставку про Галичину; готувався кінофільм “Русское дело в Галичине”. У Народному домі влаштовано привезену із Петербурга “Русскую школьную выставку”. День святого Миколая проведено як царський день. З ініціативи російської влади випущено низку науково-популярних видань про Львів авторства Н. Лагова О. Погодіна, Н. Ястребова, Г. Лукомського, В. Верещагіна та ін.¹⁷

Політика російської влади ще більше активізувала українську громадськість до мобілізації юнаків та дівчат до легіону Українських січових стрільців, який у складі австро-угорської армії наприкінці 1914 – першій половині 1915 р. боровив Карпатські перевали. Серед двох з половиною тисяч старшин і стрільців легіону було чимало галицької інтелігенції – викладачів гімназій, студентів, талановитих літераторів, художників і скульпторів, вихованців парамілітарних товариств “Сокил”, “Січ” і “Пласт”, спортивного товариства “Україна”. Легіон був не лише військовою формацією, а національно-політичною силою. В ньому діяла Пресова квартира, театральний гурток. За участю січовиків видано чимало співаників, поетичних альманахів, поштівок. З легіоном Українських січових стрільців співпрацював письменник Іван Франко, який передсмертні місяці провів у Стрілецькому захистку¹⁸. Українська громадськість Львова неодноразово збирала для січовиків різдвяні та великодні подарунки. Польська громадськість Львова підтримувала зв'язки вояків польських легіонів, які сформовано у Львові та Кракові¹⁹.

Знаючи суспільно-політичну активність греко-католицьких священників, нова влада розпочала насильне навернення греко-католиків до православ'я. Як відомо, до війни у Львові діяла лише Святогеоргієвська православна церква, яку на початку століття збудувала австрійська влада для православних вояків австро-угорської армії. Заарештовано і 19 вересня 1914 р. вивезено до Росії (Київ, Нижній Новгород, Курськ, Суздаль, Ярославль) митрополита ГКЦ А. Шептицького²⁰, за сприяння якого у червні 1917 р. у Петербурзі створено екзархат Російської греко-католицької церкви на чолі з Л. Фьодоровим²¹. Навесні 1915 р. така ж доля спіткала ректора Львівської греко-католицької семінарії о. Й. Боцяна. За підозрою в українофільстві вивезено на схід (Омськ, Томськ, Сибірськ, Перм, Оренбург, Вятка та ін.) десятки греко-католицьких священників Львова та навколишніх міст і сіл,

¹⁷ *Лагов Н.* Галичина, ея история, природа, богатства и достопримечательности / Н. Лагов. – Петроград, 1915. – 123 с.; *Погодин А.* Зарубежная Русь / А. Погодин. – Петроград, 1915. – 32 с.; *Ястребов Н.* Галиция накануне великой войны 1914 года / Н. Ястребов. – Петроград, 1915. – 146 с.; *Лукомский Г.* Галиция в ее старине. Очерки по истории архитектуры XII–XVIII вв. / Г. Лукомский. – Петроград, 1915. – 127 с.; Альбом городов Галиции. – Львов, 1915. – 50 с.; *Верещагин В.* Старый Львов / В. Верещагин. – Петроград, 1915. – 140 с.; Очерк Львова. – Львов, 1915. – 32 с.

¹⁸ Див.: *Литвин М.* Історія галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1990. – 200 с.; *Гуйванюк М.* Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914) / М. Гуйванюк. – Чернівці, 2009. – 254 с.

¹⁹ *Руккас А.* Польські легіони на фронтах Першої світової війни / А. Руккас // Перша світова війна і слов'янські народи. – Київ, 1998. – С. 165–170; *Трофимович Л.* Польські легіони у Першій світовій війні / Л. Трофимович // Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події). – Львів, 2014. – С. 169–171.

²⁰ *Брусилів А.* Мои воспоминания / А. Брусилів. – Москва, 1963. – С. 100.

²¹ Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії / [упоряд.: Ю. Аввакумов, О. Гайова]. – Львів, 2004. – Кн. 1. – С. 730–739.

зокрема: С. Алексеви́ча (с. Батятичі Жовківського повіту), М. Ганкевича (с. Порохів Богордчанського повіту), І. Гордієвського (Станиславів), В. Громницького (Тернопіль), О. Дольницького (с. Баворів Тернопільського повіту), В. Лисинецького (с. Гвіздець Надвірнянського повіту), Й. Любінецького (с. Дубовець Калуського повіту), В. Носковського (с. Сороки Бучацького повіту), Л. Савицького (с. Щуровичі Бродівського повіту), С. Сапруна (Сокаль), Г. Хамчука (Зборів), М. Цегельського (Камінка Струмилова), С. Юрика (Золочів) та ін. На їх місце надіслано 47 православних священиків. Однак на православ'я перейшло лише близько сотні з 1874 греко-католицьких парафій. Нова влада виплачувала священикам заробітню плату у сумі близько 100 рублів в місяць. Так звану релігійну опіку над Галичиною Російський Найсвятіший Синод доручив архієпископу Волинському і Житомирському Євлогію (Василію Георгієвському), який у 1905–1914 рр. очолював Холмсько-Люблінську єпархію. Його канцелярія знаходилася по вул. Набеляка, 27а, де у міжвоєнний період розмістилося Генеральне консульство СРСР у Львові. 7 грудня 1914 р. архієпископ вперше відслужив літургію у Преображенській церкві Львова, зазначивши, що Православна руська церква відкрила “перед уніатами свої обійми”²². Втім немало греко-католицьких священиків тоді заявило, що “возз’єднання з Православною церквою є гріхом”.

Російська адміністрація переслідувала не лише українських діячів (так званих “мазепинців”), але й представників єврейського національно-культурного і господарського життя. Уже восени 1914 р. галицькими містами прокотилися єврейські погроми; до грабунків та підпалів будинків були причетні солдати російської армії, інколи місцеві жителі. 27 вересня і 17 жовтня у Львові було пограбовано єврейський квартал, вбито 18, поранено близько 70 осіб, багато євреїв заарештовано новою владою. У ході воєнних дій пограбовано помешкання і магазини євреїв у Бродах, Гусятині, Белзі, Сокалі, Стрию, Яворові, Янові, Великих Мостах, Кристинополі, Раві-Руській. Єврейське населення краю було фактично позбавлене громадянських прав, якими користувалося в Австро-Угорській монархії. За наказом влади євреїв звільнено з державних установ, призупинено діяльність єврейських громадських товариств, багатих євреїв та громадських діячів оголошено заручниками або злочинцями. Грабунки єврейських господарств спричинили голод серед мирного єврейського населення. Російським військовикам було дано право страчувати підозрюваних євреїв (так званих шпигунів) без суду та слідства. Євреїв залучали до примусових робіт з очищення доріг і вулиць. На єврейське населення часто накладалася контрибуція та штрафи. Зазнали знущань навіть рабини, яких солдати тягали по місту за пейси, відрізали їм бороди, примушували чистити вигрібні ями. Піддавалися нарузі синагоги у Львові, Бродах, Белзі, Магерові та інших містах і містечках. У 1917 р. відбулися нові єврейські погроми у Тернополі та Калуші. Все це спонукало більшість галицьких євреїв тікати у внутрішні райони Австро-Угорщини або Росії (щоправда, їм заборонено осідати в Петрограді, Москві, а також на території Кубані). Російська військова цензура забороняла друк будь-яких повідомлень про становище євреїв на окупованих територіях та

²² Прикарпатская Русь. – 1914. – 8 декабря.

Росії²³. На жаль, європейська періодика теж практично не згадувала про злодіяння російської вояччини щодо галицьких євреїв.

Організацією гуманітарної допомоги місцевим євреям займався львівський рабин і мовознавець Бернард Гауснер і адвокат-сіоніст Якуб Діамант (згодом посол Сейму Другої Речіпосполитої), а також Єврейський комітет допомоги жертвам війни (ств. 1914 р.), зокрема його осередки у Петрограді, Києві, Одесі²⁴.

Зазнавали знущань з боку влади і галицькі німці, колонії і фільварки яких нерідко розташовувалися довкола міст та містечок. Особливо жорстоко пограбовано їхні магазини під час відступу захмелілих російських солдатів. Немало німецьких колоністів, представників євангелістських громад за підозрою у шпигунстві було вивезено на схід. Харитативну допомогу німецьким біженцям надавав євангелістський пастор Т. Цеклер, а також “Комітет суспільної опіки для німецьких утікачів з Галичини та Буковини” (створений в австрійському місті Галлнойкірхен біля Лінца)²⁵.

Натомість російська влада не заборонила діяльність польських книгарень, бібліотек, громадських товариств. Зовні толерантним було ставлення до римокатолицького єпископа Ю. Більчевського і вірменського католицького єпископа Й. Теодоровича. Польські австрофіли, прагнучи уникнути російських репресій, намагалися покинути місто²⁶.

Вивозилися на схід не тільки люди, але й фабричні машини, ліки, шкіра, хірургічні інструменти, мануфактурне зерно, предмети культури та історії. Зокрема пограбовано скарбницю Святоюрського собору у Львові, Національний музей, Наукове товариство імені Шевченка, місцеві друкарні²⁷.

У період російської окупації на Личаківській ділянці Львова закладено два нові військові цвинтарі – Холм слави (для вояків російської армії) і Австрійський військовий (для вояків австрійської, німецької і турецької армій). Холмом слави, у спільних та індивідуальних могилах якого поховано 2545 солдатів та офіцерів російської армії, – росіян, українців-наддніпрянців, солдатів-мусульман з південних районів Росії, офіційно опікувалася родина генерал-губернатора Галичини Г. Бобринського, насамперед його дружина-графиня. На цьому цвинтарі парафіяни церкви Святого Георгія спільно з російською адміністрацією, військовими і представниками москвофільських організацій неодноразово проводили численні молебні та маніфестації. Після війни церковні поховання почали занепадати, міс-

²³ Хітереп В. Погроми вчинені частинами російської армії в Галичині / В. Хітереп // Незалежний культурологічний часопис “Г”. – 2014. – Вип. 75: Перша світова війна. 1914–2014. Що далі? – С. 155–158; *An-Ski Szymon. Tragedia żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej* / Szymon An-Ski. – Przemyśl, 2010. – С. 32, 66, 77, 137–138, 140, 187, 231, 239, 258, 261; *Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія* / А. Каппелер. – Львів, 2005. – С. 268.

²⁴ *An-Ski Szymon. Tragedia żydów galicyjskich w czasie I wojny światowej* / Szymon An-Ski. – Przemyśl, 2010. – С. 135.

²⁵ *Монолатій І. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини* / І. Монолатій. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 302–303.

²⁶ Див.: *Rutowski T. [Lwów]: 3 września 1914 – 20 czerwca 1915* / T. Rutowski. – Lwów, 1917. – 72 s.; *Janusz B. Dokumenty urzędowe okupacji Lwowa z lat 1914/15.* – 60 s.; *Chołodecki Białynia J. Lwów w czasie okupacji rosyjskiej* / J. Chołodecki Białynia. – Lwów, 1930. – 120 s.

²⁷ Див.: *Перелигіна О. Російська окупація. Музеї / О. Перелигіна // Галицька брама.* – 2007. – № 7–8. – С. 38–42; *Кунанець Н. Втрати бібліотек та архівів Львова / Н. Кунанець // Там само.* – С. 42–44.

цеве населення там влаштувало пасовище худоби. 1923 р. міська влада вирішила не відновлювати цвинтар, а 1937 р. перенесла поховання на східну дільницю Австрійського військового цвинтаря²⁸. У 1952 р. на цьому місці відкрито меморіал Радянської армії – без хрестів, але з червоними зірками.

Австрійський військовий меморіал фактично заклала російська адміністрація, яка восени 1914 р. на Личаківській дільниці міста почала ховати померлих полонених солдат австрійської та німецької армій. Після відходу російських військ 19 вересня 1915 р. там урочисто відкрито пам'ятник, збудовано муровану огорожу. До кінця 30-х років було перезахоронено до десяти тисяч військовиків австрійської, німецької та російської армій²⁹. На цьому цвинтарі поховано не менше 600 поляків із австрійської і німецької армій. У 1946–1947 рр. цвинтар знищила нова радянська влада, відтоді на Марсовому полі почали ховати визволителів міста 1944 р., а фактично представників силових структур, які загинули вже у повоєнний період. Нині збереглися лише мурована брама, яка побудована в 1917 р. на місці старої дерев'яної з 1916 року.

Як бачимо, політика російської влади мала на меті відірвати якомога більше людей від етнокультурних коренів та усталеного соціально-економічного середовища, в якому вони перебували тривалий час, і тим самим асимілювати новоприєднані українські території до імперії Романових. Саме тому проводилися депортації українців, поляків, євреїв, німців. Водночас воєнні злодіяння російської окупаційної влади посилювали прагнення поневолених народів – українців, поляків, євреїв до визволення від національного та соціального гніту і відродження або створення власних держав. Однак реалізації цих державно-політичних планів завадила нова Версальсько-Вашингтонська система міжнародних договорів: якщо Польщу країни Антанти допомогли відродити, то українські землі були інкорпоровані вже не двома, а чотирма державами. На жаль, про геополітичні уроки та етнокультурні катаклізми тієї війни українці знову почали згадувати, коли на українські землі Криму і Донбасу ввійшла регулярна російська армія, втілюючи імперський проект “Новоросія”³⁰, що спричинило нову хвилю біженства (майже 2 млн осіб) і тисячі жертв невинних мирних мешканців, захисників незалежної України.

²⁸ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 50. – Спр. 168. – Арк. 6; Оп. 9. – Спр. 338. – Арк. 1–6; *Лазорко М.* Шануймо тіні полеглих / *М. Лазорко* // *Діло*. – 1936. – Ч. 95; *Терський С.* Пам'ятки першої світової війни у Східній Галичині / *С. Терський* // *Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події)*. – Львів, 2014. – С. 15.

²⁹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 35–51. – Арк. 2–3; *Baczyńska M.* Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim / *М. Baczyńska*. – Lwów, 1937. – S. 9; *Лупій Г.* Личаківський історико-культурний музей-заповідник “Личаківський цвинтар”. Путівник / *Г. Лупій*. – Львів, 1996. – С. 155–156.

³⁰ Див.: *Турченко Г.* Проект “Новоросія” 1764–2014 рр. Ювілей на крові / *Г. Турченко, Ф. Турченко*. – Запоріжжя, 2014. – 116 с.

Николай Литвин. Российская военная администрация и социум Львова в 1914–1915

Проанализировано социально-экономическое положение Львова в годы Первой мировой войны, реконструированы этнокультурная жизнь и быт украинцев, поляков, евреев и немцев города в период функционирования российской военной администрации.

Ключевые слова: Львов, Первая мировая война, российская военная администрация, культура, быт.

Mykola Lytvyn. Russian military administration and Lviv residents in 1914–1915

The article analyses social and economic situation in Lviv during World War I. It reconstructs national and cultural life of Ukrainians, Poles, Jews, and Germans under Russian military administration.

Key words: Lviv, World War I, Russian military administration, culture, everyday life.